

UMUMIY O‘RTA MAKTABLARDA MUSIQA FANINI O‘QITISHNING NAZARIY-METODIK ASOSLARI

Sadullayeva Farangiz Saparovna
Jizzax viloyati Pedagogik mahorat markazi
“Akademik faoliyatni muvofiqlashtirish”
bo‘limi boshlig‘i

Annotatsiya. Ushbu maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablarida musiqa fanlari pedagogik tizimining gnoseologik asoslari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Musiqa ta’limining gnoseologik asoslari nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy tajribalarni ham qamrab oladi. Maqolada Markaziy Osiyo musiqa ta’limining tarixi, metodologik tamoyillari va xorijiy tajribalar qiyosiy tahlil qilinib, zamonaviy integratsion texnologiyalarning ahamiyati yoritiladi. Tadqiqot natijalari O‘zbekistonda musiqa o‘qituvchilarining metodologik kompetentligini rivojlantirish bo‘yicha ilmiy-pedagogik tavsiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Аннотация. В данной статье научно-теоретически анализируются гносеологические основы педагогической системы музыкальных предметов в общеобразовательных школах. Гносеологические основы музыкального образования охватывают не только теоретические знания, но и практический опыт. В статье проводится сравнительный анализ истории музыкального образования в Центральной Азии, методологических принципов и зарубежного опыта, подчеркивается значение современных интеграционных технологий. Результаты исследования способствуют формированию научно-педагогических рекомендаций по развитию методологической компетентности преподавателей музыки в Узбекистане.

Abstract. This article provides a scientific-theoretical analysis of the epistemological foundations of the pedagogical system of music subjects in general secondary education schools. The epistemological foundations of music education encompass not only theoretical knowledge but also practical experiences. The article presents a comparative analysis of the history of music education in Central Asia, methodological principles, and foreign experiences, highlighting the significance of modern integration technologies. The research findings contribute to the formation of scientific and pedagogical recommendations for developing the methodological competence of music teachers in Uzbekistan.

Kalit so‘zlar: musiqa ta’limi, gnoseologik asoslar, metodologik kompetentlik, integratsion texnologiyalar, innovatsion yondashuvlar.

Ключевые слова: музыкальное образование, гносеологические основы, методологическая компетентность, интеграционные технологии, инновационные подходы.

Keywords: music education, epistemological foundations, methodological competence, integration technologies, innovative approaches.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2022-yil qabul qilingan PQ-112-sonli “Musiq va san’at ta’limini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorida “musiq ta’limining sifatini oshirish, yosh avlodni milliy va jahon madaniyati yutuqlari bilan tanishtirish, o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish, ilg‘or pedagogik texnologiyalarni joriy etish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir” deb ta’kidlangan. Ushbu qaror umumiy o‘rta ta’lim maktablarida musiq fanlarini o‘qitish tizimini takomillashtirish zaruratini yana bir bor tasdiqlaydi.

Bugungi kunda musiq ta’limining gnoseologik asoslarini tahlil qilish, uning pedagogik tizimdagi o‘rnini aniqlash va zamonaviy metodologiyalar bilan boyitish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Musiq fanlarining gnoseologik asoslari nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy tajribalarni ham o‘z ichiga oladi. Ushbu maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablarida musiq fanlari pedagogik tizimining gnoseologik asoslari ilmiy-nazariy jihatdan yoritilib, Markaziy Osiyo musiq maktablarining tarixi, metodologik tamoyillari va xorijiy tajriba bilan qiyosiy tahlili keltiriladi [1].

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida musiq fanlari pedagogik tizimining gnoseologik asoslari Markaziy Osiyo qadimgi davr musiq maktablari gnoseologiyasi va metodologik ta’lim-tarbiya tamoyillari bilan uzviy bog‘liqdir. Musiq ta’limining gnoseologik asoslari qadimgi Sharq falsafasida muhim o‘rin egallagan.

Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Alisher Navoiy kabi allomalar o‘z asarlarida musiq san’ati va uning inson tafakkuriga ta’siri haqida fikr yuritganlar. Masalan, Forobiyning “Musiq haqida katta kitob” asari (*Kitab al-Musiq al-Kabir*) Sharq musiq nazariyasining asosiy manbalaridan biri hisoblanadi [2]. Ushbu asarda musiq san’atining ilmiy asoslari belgilab berilgan bo‘lib, unda nafaqat nazariy masalalar, balki amaliy musiq, akustika va inson psixologiyasiga ta’siri ham chuqur o‘rganilgan [7].

Forobiy o‘z asarida musiq va matematika o‘rtasidagi bog‘liqlikni, tovushlarning matematik nisbatlarini tahlil qilgan. Uning fikricha, musiq inson

ruhiy holatlarini boshqarishi, his-tuyg'ularini shakllantirishi va ma'naviy tarbiyasida muhim o'rin egallashi mumkin. Forobiyning yondashuvi qadimgi yunon olimlari, ayniqsa Pifagor va Aristotel ta'sirida rivojlangan. U musiqa tizimini matematik qonuniyatlar orqali tushuntirib, musiqa tovushlarining chastotalarini hisoblashga harakat qilgan. Bu tamoyillar keyinchalik g'arbiy musiqa nazariyalariga ham ta'sir ko'rsatgan.

Qadimgi Markaziy Osiyo musiqa maktablarida ta'lim jarayoni eshitish, ko'rish va amaliy ijro etish orqali shakllangan bo'lib, bu usullar zamonaviy musiqa pedagogikasida ham qo'llanilmoqda. X–XI asrlardan boshlab dunyoviy yo'nalish bilan bir qatorda islom dini negizida tasavvuf ta'limoti va uning musiqiy-she'riy an'analari vujudga kelgan [7].

Qadimgi davr va ilk o'rta asrlar boy cholg'u va vokal san'ati an'analari Movarounnahr va Xuroson shaharlarida IX–XII asrlarda, keyinchalik XIV–XV asrlarda yangicha rivojlanish bosqichlarini bosib o'tgan. Aynan Samarqanddan (so'g'd musiqa an'analari vorisi) mashhur musiqashunos Hakim Abu Hafs So'g'diy yetishib chiqqan. Uning X asr boshlarida shohrud cholg'u asbobini yaratgani Abu Nasr Forobiyning "Musika haqida katta kitob" asarida qayd etilgan [7].

Musiqa ta'limining gnoseologik asoslari mustaqil izlanish, amaliy mashg'ulotlar va badiiy tafakkurni shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lib, bu jarayonda tarixiy tajribalar va yangi texnologiyalar uyg'unlashib borishi lozim.

Mustaqillik yillarida O'zbekiston ta'lim tizimida tub o'zgarishlar ro'y berdi. Xususan, musiqa ta'limining metodologik asoslari ham zamonaviy integratsion yondashuvlar bilan boyitildi.

Bugungi kunda O'zbekiston maktablarida musiqa o'qitish jarayoni multimediyaviy texnologiyalar, interfaol metodlar va STEAM ta'lim tizimi bilan uyg'unlashgan holda olib borilmoqda. Ilgari musiqa darslari asosan nazariy bilim berishga yo'naltirilgan bo'lsa, hozirgi kunda amaliy ijroga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu esa o'quvchilarning musiqiy idrokini rivojlantirishga, ijodiy qobiliyatlarini oshirishga va musiqa madaniyatini chuqur anglashga xizmat qilmoqda. Zamonaviy musiqa o'qitish metodikasida integratsiyalashgan yondashuvlar, jumladan, musiqa va boshqa fanlarning o'zaro bog'liqligi asosida o'qitish tamoyillari ham rivojlanmoqda.

Xorijiy mamlakatlarda, xususan, AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya va Yaponiyada musiqa ta'limi o'quvchilarning umumiy rivojlanishiga katta hissa qo'shuvchi fan sifatida qaraladi. Masalan, AQShning "Kodaly metodi" va "Orff usuli" singari pedagogik yondashuvlari bugungi kunda O'zbekiston musiqa ta'limi tizimiga ham integratsiya qilinmoqda. Ushbu metodlar bolalarning musiqiy

tafakkurini rivojlantirish, ularning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirish hamda ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishga qaratilgan [2][5][10].

Zoltan Kodaly – vengriyalik bastakor, etnomusikolog va musiqiy pedagog – musiqiy ta'lim sohasida katta ta'sir ko'rsatgan. Uning yondashuvi “Kodaly metodi” nomi bilan mashhur bo'lib, asosan quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

1. Xalq qo'shiqlaridan foydalanish: Kodaly Vengriya xalq musiqasini to'plab, uni ta'lim jarayonida qo'llagan. U xalq qo'shiqlarini musiqiy savodxonlikni oshirishda samarali vosita deb hisoblagan [10].
2. Qo'shiq aytishga urg'u berish: Uning metodida qo'shiq aytish markaziy o'rin tutadi, chunki bu usul orqali o'quvchilar musiqiy eshitish qobiliyatini rivojlantiradi va musiqiy savodxonlikni oshiradi [2][5].
3. Bosqichma-bosqich yondashuv: Kodaly metodi o'quvchilarning yoshiga va qobiliyatiga mos ravishda bosqichma-bosqich murakkablashib boradigan dasturlarni taklif etadi [10].

Kodaly 1925-yilda maktab o'quvchilarining qo'shiq aytayotganini eshitib, ularning musiqiy saviyasidan hafsalasi pir bo'lgan. Shu sababli, u Vengriya musiqiy ta'lim tizimini yaxshilashga kirishdi. U maktablarda sifatsiz musiqiy materiallardan foydalanilganini va musiqiy ta'lim faqatgina yuqori sinflarda berilganini keskin tanqid qildi. U ta'lim tizimida malakali o'qituvchilar, yangilangan o'quv dasturlari va musiqa mashg'ulotlariga ko'proq vaqt ajratish lozimligini ta'kidladi.

1935-yildan boshlab, hamkasbi Jenő Adam bilan birga u boshlang'ich va o'rta maktablarda musiqiy ta'limni isloh qilishga qaratilgan uzoq muddatli loyihani yo'lga qo'ydi. Ular yangi o'quv dasturlarini ishlab chiqish, o'qitish metodlarini yangilash va bolalar uchun maxsus musiqiy asarlar yozish bilan shug'ullandilar. Kodaly metodining samaradorligi 1945-yilda namoyon bo'ldi, chunki yangi Vengriya hukumati uning g'oyalarini maktab ta'lim tizimiga joriy eta boshladi [2][10].

Kodaly metodining samaradorligi tez orada xalqaro miqyosda ham e'tirof etildi. 1958-yilda Vena shahrida Xalqaro Musiqa Ta'limi Jamiyati (ISME) anjumanida Kodaly metodining asosiy tamoyillari dunyo jamoatchiligiga taqdim etildi. 1964-yilda Budapeshtda o'tkazilgan ISME anjumani esa Kodaly metodiga xalqaro e'tiborni yanada oshirdi. 1973-yilda AQShning Oakland shahrida Kodaly metodiga bag'ishlangan birinchi xalqaro simpozium bo'lib o'tdi va shu tadbirda Xalqaro Kodaly Jamiyati tashkil etildi. Bugungi kunda Kodaly metodiga asoslangan o'qitish usullari dunyoning ko'plab mamlakatlarida qo'llanilmoqda [2][10].

Orff, Kodaly, Suzuki va Dalcroze usullari. Musiqiy tarbiyada o'qituvchilar tomonidan qo'llaniladigan turli yondashuvlar mavjud. Bolalarga musiqa o'rgatishning eng yaxshi usullaridan biri bolaning tug'ma qiziqishini uyg'otish va bolalarni o'z ona tilini qanday o'rganishini bilish kabi eng yaxshi tarzda o'rganishdir. Har bir ta'lim uslubi aniq maqsadlar va vazifalarga ega bo'lgan asosiy falsafaga asoslangan tizimga ega. Ushbu usullar uzoq vaqtdan beri qo'llanib kelinmoqda, shuning uchun ular vaqt sinovidan o'tgan va muvaffaqiyatga erishish uchun isbotlangan.

Suzuki usuli 1960-yillarda Yaponiyada tatbiq etilgan va keyinchalik Qo'shma Shtatlarga yetib kelgan musiqiy ta'limga qaratilgan yondashuvdir. Yaponiyalik skripkachi Shinichi Suzuki o'z uslubini bolaning ona tilini o'rganish qobiliyatidan so'ng modellashtirdi. U tilni o'rganishning asosiy tamoyillarini musiqiy o'rganishga tatbiq etib, uning usulini "ona tili metodi"ga yaqinlashtirdi. Musiqani tinglash, takrorlash, xotirlash orqali musiqa bolaning bir qismiga aylanadi. Ushbu usulda ota-onalarning ishtiroki bolaning muvaffaqiyatga erishishiga yordam beradi. Ota-onalar ko'pincha bolalar bilan birgalikda asbobni o'rganadilar va bolaning muvaffaqiyatli bo'lishiga yordam beradigan ijobiy muhit yaratadilar. Ushbu uslub avval skripka uchun ishlab chiqilgan bo'lsa-da, endi pianino, flut va gitara kabi boshqa vositalarga ham qo'llaniladi [6][9].

Dalcroze usuli (Emil Jaques-Dalcroze tomonidan ishlab chiqilgan) musiqa va harakat orqali ritm, tuzilish va musiqiy ifoda usulini o'rgatadi. Ushbu metodning markazida odamlar bir nechta his-tuyg'ular orqali o'rganayotganda eng yaxshi natijalarga erishishadi degan g'oya yotadi. Dalcroze musiqani sensorli, kinestezik va hislar orqali o'rgatish kerakligini ta'kidlagan. Uning metodining asosiy tamoyillari:

- **Ritmika (eurhythmics):** musiqa ritmini tanadagi harakatlar orqali his qilish va ifodalash. Bu bolaning muvofiqlashtirish qobiliyatini va musiqa bilan bog'liq reflekslarini rivojlantirishga yordam beradi.
- **Solfeggio va eshitish qobiliyatini rivojlantirish:** talabalarga tovushlarni his qilish, tonal tizimni anglash va ohangni intuitsiya asosida tushunish imkonini beradi.
- **Improvisatsiya:** ijodiy tafakkurni rivojlantirish, musiqa orqali erkin harakat qilish va o'z his-tuyg'ularini ifodalash.

Germaniya va Skandinaviya davlatlarida musiqa ta'limi kognitiv fanlar bilan birga olib borilib, bolalar tafakkurini kengaytirishga xizmat qiladi. Bu yondashuv bolalarning nafaqat musiqa sohasidagi qobiliyatlarini rivojlantirish, balki ularning umumiy tafakkurini kengaytirish, ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini oshirishga ham xizmat qiladi.

Xulosa

Musiqa ta'limining gnoseologik asoslari qadimgi Sharq falsafiy merosi, xususan Forobiy, Ibn Sino kabi allomalarning ilmiy-nazariy qarashlari bilan chambarchas bog'liqdir. Ushbu meros bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan va zamonaviy musiqa pedagogikasining nazariy asoslarini boyitishda muhim manba bo'lib xizmat qilmoqda.

Xorijiy tajribalar, xususan Kodaly, Suzuki, Orff va Dalcroze metodlari O'zbekiston musiqa ta'limi tizimiga integratsiya qilinishi mumkin bo'lgan samarali pedagogik yondashuvlarni taklif etadi. Ushbu metodlarning asosiy afzalliklari – bolalarning yosh va psixologik xususiyatlariga moslashtirilganligi, o'yin va ijodiy faoliyatga asoslanganligi, shuningdek, musiqiy qobiliyatlarni kompleks rivojlantirishga qaratilganligidir.

O'zbekiston umumta'lim maktablarida musiqa o'qitish metodikasini takomillashtirish uchun quyidagi ilmiy-pedagogik tavsiyalarni shakllantirish mumkin:

1. Musiqa darslarida milliy va jahon musiqi merosining uyg'unlashgan holda o'qitilishini ta'minlash.
2. O'qituvchilarning metodologik kompetentligini oshirish maqsadida zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo'yicha muntazam malaka oshirish kurslarini tashkil etish.
3. Xalqaro tajribani o'rganish asosida Kodaly, Suzuki va Orff metodlarining elementlarini mahalliy ta'lim tizimiga moslashtirilgan holda joriy etish.
4. Musiqa ta'limi jarayonida multimediyaviy va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Musiqa va san'at ta'limini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. – 2022-yil, PQ-112-son.
2. Choksy, L. (1988). *The Kodaly Method: Comprehensive Music Education from Infant to Adult*. Prentice Hall.
3. Choksy, L. (1999). *The Kodaly Method I: Comprehensive Music Education* (3rd ed.). Prentice Hall.
4. Landis, B., & Carder, P. (Eds.). (1990). *The Eclectic Curriculum in American Music Education: Contributions of Dalcroze, Kodaly, and Orff*. Music Educators National Conference.

5. Barrett, C. M. (1995). *The Magic of Matsumoto: The Suzuki Method of Education*. ETC Publications.
6. Foster, M. (1979). *Kodaly Approach: Method Book, Book 1*. M. Foster Music Company.
7. O‘zbekiston musiqa madaniyati tarixidan. (2023). World O‘zbekiston Scholars and Cultural Workers Organization.
8. Bacon, D. (1993). *The Kodaly Context: Creating an Environment for Musical Learning*.
9. O‘zME. Birinchi jild. “Daston” maqolasi. – Toshkent, 2000.
10. [Qomus.INFO](#). “Daston” maqolasi. – 2024.